

Györffy
Miklós

Cédulák és bekezdések

(Bombitz
Attila:
Harmadik
félidő.
Osztrák/
magyar
történetek.
Kalligram,
2011)

Szokatlan, furcsa könyv Bombitz Attila *Harmadik félidő* című tanulmánykötete – de hiszen épp ez a kérdés, tanulmánykötetről van-e szó, vagy valami másról? Esszégyűjteményről, kritika-füzerről, esetleg egy – egyelőre töredékes – összehasonlító irodalomtörténeti vizsgálódás fejezeteiről? „Osztrák/magyar történetek”, ez ugyanis a könyv alcíme, és a benne található összesen tizenkilenc fejezet vagy szövegrész a közelmúlt és a jelen osztrák és magyar prózairodalmának meghatározó alakjaival és munkásságukkal foglalkozik. Az osztrák és magyar tárgyú „történetek” „párhuzamos történetek”-ként (Nádasról egyébként mindössze egyetlen mondatban van szó a kötetben) szigorúan felváltva követik egymást. A fejezetek többsége további részletekre, alfejezetekre, alegységekre tagolódik, úgyhogy végeredményben a 227 oldalas kötet nagyrészt rövid, néhány oldalas szakaszokból áll, ahol is persze az egyes szakaszok a fejezetnyi egységeken belül többé vagy kevésbé összefüggnek. Ha műfaji szempontból mégis jobban körül kellene határolnom a *Harmadik félidő* írásait, talán egy olyan olvasónapló darabjaiként írhatnám le őket, amelyben a kommentált szerzők és könyvek kiválasztása egyáltalán nem tetszőleges, hanem Bombitz szakmai tájékozódásán alapszik, amely korábbi publikációinak tárgyát is meghatározta. Olvasónaplóként, esetleg a szó régi jó értelmében vett irodalmi tárcagyűjteményként azért jellemezhető mégis a kötet, mert az egyes szövegegységek nem törekszenek a téma kimerítő feldolgozására, értekező tárgyiaságra, inkább csak szubjektív közelítések, impressziókat, megfigyeléseket tartalmaznak, igaz, gyakran valamiféle vázlatos összkép igényével is fellépnek.

Így például az *A. E. I. O. U (Osztrák pastich)* (helyesen: *pastiche*) című fejezetben, ahol is a rejtélyes osztrák betűszónak többféle megfejtése van – az egyik közülük: *Austria Erit In Orbe Ultima*, vagyis „Ausztia örökké létezni fog” – Bombitz két-három oldalas összegzéseket közöl a közelmúltbeli osztrák próza öt nagyságának életművéről, összesen 15 oldalon, mintha egy folytatásra váró műfaj-történeti kézikönyv fejezeteinek szánná őket. Ugyanakkor a *Mindenkori utolsó világok* című korábbi kötetében Bombitz ugyanezekről a szerzőkről, ugyanilyen sorrendben már közölt alapos tanulmányokat, összesen mintegy 150 oldalon. Sőt az egyes szakaszok címe is ugyanaz az új kötetben, mint a

régiben – nem mellesleg: igen szellemes, találó címek ezek, amelyek e nagyszerű szerzők nyelvi-poétikai világteremtésének különféle aspektusaira világítanak rá: *A világ túlélése* (Bachmann); *A világ kioltása* (Bernhard); *A világ ismétlése* (Handke); *A világ újrafelhasználása* (Ménasse); *A világ kitalálása* (Ransmayr). Az amúgy jól sikerült zanzásítás feltehetőleg azért készült, hogy ezeket a megkerülhetetlen szerzőket Bombitz az „osztrák/magyar történetek” közé is beillesse, és pedig nagyjából abban a tömör, vázlatos formában, ahogy a többi szerzőjével is foglalkozik. Mindenesetre Bachmann kivéve a többi négy prózaíróval további kisebb írások (recenziók, „cédulák”, „bekezdések”, „változatok”) is foglalkoznak a kötetben, és ez is azt a benyomást erősíti, hogy közelítésekkel, kísérletekkel, „olvasónaplóval” van dolgunk a *Harmadik félidő*ben.

A személyesség hangsúlyozott jele a szerző beszédmódja, nyelve is, amely a tárgyyszerű tényközlés, a feuillettonizmus, az irodalomtudományos szakzsargon és a homályos absztrakcióktól, önkényes képzésektől, képzavaroktól sem visszariadó metaforikus zsúfoltság sajátos keveréke. „A műformai variációk e sorozata, a választott kereten belüli mozgás és az egyes elmozdulások poeticitásának magas foka”, írja a Parti Nagy Lajosról szóló feljegyzések elején, „sajátos kiszerelésű és játékos hangvételű nyelvi életműprogramot testesít meg. Ez az átírt életmű a maga néhány, inkább vékonyak nevezhető kötetével nem is szám-szerűen van jelen: nyelvi körülhatároltsága törésmozói fesztelen mélyfurataiban mutatkozik meg leginkább.”

Az esszéizáló, poentírozó fogalmazásmód a címekben is érvényesül: *Boldogság, szakadatlan pokol (Parti zóna)* – ez a Parti Nagyról szóló rész címe, és még néhány cím: *Az elíródó élet (Éjszakai utazás Friederike Mayröckerrel)*; *Best of Darvasi*; *A lét elviselhető könnyűsége (Austrian generation next)*; *Megalomania Austriaca (Osztrák könyvespolc)* stb. A *Harmadik félidő* kötetcímet, őszintén szólva, nem sikerült értelmezni, mert van ugyan a gyűjteményben egy ilyen című írás, amely Kukorelly Endre *H.Ö.L.D.E.R.L.I.N* című kötetéről szól, de itt a „harmadik félidő” kifejezés nem fordul elő, csupán „Hölderlin harmadik feléről” van szó, ami egyfelől kimondatlan és így csak a Hölderlin-értőknek szóló utalás lehet a német költő *Az élet felefelelén* című híres versére, másfelől azt jelenti, hogy Kukorelly kötete mintegy Hölderlin harmadik fele. „Hölderlin a Szondi utcában.”

A személyesnek szánt irály olykor modoros külsőségei mögött mindamellett alapos tárgyismeret, lényegre törő, tömör leírások, alapjában véve tanulmányok, kritikák, összehasonlító prózatörténeti fejezetek kezdeményei rejlenek. Az olvasónapló-jelleg, a vázlatosság, a látszólag kötetlen tallózás tehát poétikai és történeti szempontból masszívan meg van alapozva, sőt egy átfogó érvényű – bár óvatosan kezelendő – koncepció körvonalába is be van ágyazva. Eszerint „Úgy tűnik, mind az osztrák, mind a magyar irodalom azonos korszakolásait figyelembe véve egymáshoz képest is zárványszerű, nyelvközpontú irodalmakat hoznak létre, s minden esetben éppen valamivel szemben definiálják újra magukat. E törésvonalakkal teli, szűkös világirodalmi

hatásnak engedő kulturális magatartás nyilvánvalóan levezethető a huszadik század ideológiai és politikai direktíváinak többszörösen deformáló hatáselvéből, ugyanakkor a nyelvi koncentráció pontosan az autonómia, a belső művészi szabadság eszményeire utalhat.” Tehát bár a szomszédos osztrák és magyar irodalom „a messzi végtelenben sem találja párhuzamosait”, mindkét irodalom jelenkorára jellemző, hogy világteremtését, „a világ újrajrását” periferikus helyzetéből, periferikus hagyományából származtatja. E periferikus vagy zárványszerű helyzet egyik lehetséges következménye a nyelvközpontúság, amelynek az osztrák irodalomban sokkal nagyobb múltja van, mint a magyarban: „Az osztrák irodalom az elmúlt százötven évben forradalmasította a nyelvhez való viszonyunkat”, és a nyelven keresztül történő megismerési folyamatok lehetséges modelljeinek regényszerű felvázolásával immár a „világregénybe” is bekapcsolódott. A magyar irodalom a „nem kellőképpen tisztázott periferikus helyzetéből” – ez megint egy nehezen értelmezhető szintagma – csak az elmúlt évtizedekben írta egyre-másra újra a világot, a történetet, a történelmet, „a romokat, a hiányokat; a közöst, az idegent, az elmúltat.” Ugyanakkor a legutóbbi évtizedben mind a magyar, mind az osztrák prózában tapasztalhatók olyan tendenciák, amelyek a „nehéz”, nyelvkritikus szövegek helyébe ismét „könnyebben olvasható”, történetmondó elbeszéléseket léptettek. Kehlmannról, Geigerről, Glavinicról, Glattauerrel, Haasról van szó *A lét elviselhető könnyűsége* című fejezetben. Az osztrák irodalomra és azon belül a világkioltókra, világismétlőkre stb. vonatkoztatva ez már egy harmadik nemzedék lenne (*Austrian generation next*) – ez volna talán a „harmadik félidő”?

Lehetséges, hogy a két szomszédos irodalom párhuzamosai a messzi végtelenben sem találkoznak, ennek azonban némileg ellentmond a *Megalomania Austriaca (Osztrák könyvespolc)* című fejezet három írása, amelyek a kortárs osztrák irodalom magyarországi recepcióját tárgyalják. Kiindulópontjuk az, hogy – Bombitz szerint – „az osztrák irodalom valami oknál fogva mindig otthont talált a magyar kiadóknál”. E kissé merésznek tűnő állítást a továbbiakban meglepő és imponáló tényekkel támasztja alá. Ha vannak is hiányok és mulasztások (pl. Handke, Jelinek vagy Gerhard Roth), figyelembe véve a világirodalmi kultúra és könyvkiadás súlyos hazai recesszióját, az újabb osztrák irodalom igazán nem panaszkodhat. Daniel Kehlmann nálunk is bestseller-író lett, a kortárs magyar prózára aligha volt más külföldi író akkora hatással, mint Thomas Bernhard, és ha érdemi visszhangot sok más szerző és könyv nem vert is, kis kiadóknál, folyóiratokban szinte észrevétlenül igen sok minden megjelent. A visszhang elmaradása persze nem az osztrák szerzőknek szólt – hanem általában a kortárs szépirodalomnak, legyen az lengyel, spanyol vagy akár magyar.

Ellentmondani látszik a két irodalom önmagába zárkózásának a *Hungaricum* című fejezet is, amely az újabb magyar irodalom örvendés és jelentős médiavisszhangot is vert német nyelvű fordításairól szól, különös tekintettel az 1999-es frankfurti díszvendégség óta eltelt időszakra. Ezzel kapcsolatban meg-

jegyzendő, hogy míg az osztrák irodalom nem azonos a német irodalommal („A mai németországi német nyelvű irodalommal szemben az osztrák irodalom máig megőrizte speciálisan egzisztenciális irányvonalát”), a magyar irodalom német nyelvű közvetítése döntően német kiadók műve, és az érdemi kritikai visszhang is a nagy németországi lapokhoz kötődik. Tehát van is átjárás a két szomszédos irodalom között, meg nincs is, közeli és távoliak is egyszerre, és Bombitz Attila „e távol-közel irodalmi-nyelvi, kontemplatív és artisztikus formai metszéspontjait fixírozza, illesztgeti, variálja”.

Metszéspontokról, összehasonlításokról mindenesetre csak látszólag lehet szó – már csak a párhuzamosok távolsága miatt is. Helyettük inkább a fejezetek váltogatása, egymás mellé illesztése sugallhat óvatos feltevéseket. Az *Újraírni a világot (Magyar próza az ezredfordulón)* című fejezet érezhetően az előző *osztrák pastich[e]* párja: itt olyan nevekről és könyvekről van szó, „amelyek a magyar elbeszélő irodalom elmúlt két évtizedéből argumentálható módon látszanak fontosnak”. Ez ismét homályosan – vagy vitathatóan – hangzik: mit jelent az, hogy „argumentálható módon”, illetve a „fontos” szerzők közül hogyan és miért maradhat ki Nádas, Rakovszky, Spiró, Szilágyi, Oravec, Térey, Dragomán stb. Itt kimarad közülük Garaczi, Háy, Grecsó is, de róluk később, egy másik fejezetben egy-egy könyvük ismertetése kapcsán szó lesz még. Természetesen nem a teljesség, nem az ilyen vagy amolyan kánon kérhető itt számon, hanem a címadás és a fogalmazás pontatlansága. Egyébként ez a fejezet is öt rövidke szakaszból áll (összesen 14 oldal), ahol párba állítva egymás mellé kerül ötször két „könyvíró”: eszerint „Bartis Attila és Darvasi László az archaikus történetmondás, Krasznahorkai László és Márton László a világregény, Sándor Iván és Závada Pál a történelmi renarratíva, Bodor Ádám és Parti Nagy Lajos a képes beszédű disztópia, Esterházy Péter és Kukorelly Endre pedig az irodalmi szubjektumalakítás szempontjából” folytatnak egymással virtuális párbeszédet. A párosítások egyfelől jogosak, szellemesek, relevánsak, másfelől persze lehetnének mások is – ha egyáltalán van valami hozama az efféle házastársoknak. Inkább csak a játék öröme, a tudós olvasó kedvtelése. Nyilvánvaló például, hogy Bartis Attila és Darvasi László „archaikus történetmondása” között nagyobb a különbség, mint a hasonlóság. Itt is fölmerül a homályos vagy kihívó szövegezés, az eklektikus fogalomhasználat problémája: „örök irodalom”, „a hely és az idő szép reménytelensége”, „a történelmi ideológiák renarrativizálhatósága”, „én- és világkioltó regények”, „monomániásan életszagú, ugyanakkor fantasztikus distanciaképző erővel bíró nyelvművész” (Bodor Ádám) stb. Az egyes szerzők világának tömör jellemzése mindamellett lényegében itt is találó és szakavatott; öntörvényű „argumentálásával” illeszkedik a szakmai diskurzushoz.

Miként a miniesszéikben tárgyalt osztrák világteremtőkre, a világot újraíró magyar írópárok tagjaira is vonatkozik, hogy többségükkel a kötet további írásai is foglalkoznak még. Van, akivel bővebben és igényesebben, szubjektív, esszéizáló pályaképekben

(Parti Nagy, Krasznahorkai, Darvasi) – ezek a hasonló módszerű és hasonlóan tartalmas „Bernhard-cédulák”, „Handke-változatok” és „Ransmayr-bekezdések” párijai. Másokkal inkább csak egy vagy több művük ismertetése által. Ez utóbbi típusba tartoznak a *Pompásan vonulunk* című fejezetben recenzeált művek: harmincegy-néhány oldalon tizenkét magyar regény az utóbbi évekből. A válogatás itt eléggé vegyes és esetleges, feltehetően megrendelésre készült recenziókról van szó, amelyekben a megint csak a tárca-tónus dominál. A *Pompásan buszozunk!* című Garaczi-prózára utaló cím (a tizenkét könyv között a két legújabb Garaczi-regény is szerepel) azt sugallja, hogy a kortárs magyar regény pompásan halad az útján. Ezzel egyet is érthetünk, és az ismertetett regények egy része ezt a benyomást alá is támasztja. Mások talán még inkább alátámaszthatnák volna. Megjegyzendő mindenesetre – és ez Bombitz kötetének szinte minden írására jellemző –, hogy a tárgyalt szerzőkről és művekről szinte kizárólag afirmatíván, apologetikusan ír. Elmarasztaló kritikai megjegyzései szinte egyáltalán nincsenek. Ezért kicsit meglepő, amikor a *Best of Darvasiban* némi lekicsinyléssel illeti a Szív Ernő-tárcákat. Szíve joga természetesen Bombitznak, hogy csupa jót írjon szerzőiről, sőt vehetjük akár ezt is a személyesség jelének, azt tudniillik, hogy eleve csak olyan könyvekről, életművekről írja meg benyomásait, amelyek közel állnak a szívéhez és beleillenek a „világ újraírásának” általa vizsgált posztmodern programjába.

Az esszéisztikus szubjektivitás egy további tünete lehet, hogy Bombitz többnyire ismertnek feltételezi az írásaiban tárgyalt szerzőket és szövegeket, tehát inkább a beavatottak, a szakértők számára ír, illetve olyan olvasóknak, akik jártasak már az adott témában, és nem olyanoknak, akik esetleg – mint egy informatív irodalomtörténeti áttekintésből – az ő könyvéből tájékozódhatnának az általuk még nem vagy alig ismert kortárs osztrák/magyar irodalmi történetekről. Azért is tűnik ez fel, mert – mint szó volt róla – az írások terjedelme, a széles tematikai spektrum az összegző-ismertető áttekintés szándékával is kecsegtet. Valójában bizonyos ellentmondás rejlik itt: egyfelől a feuilletton-rovatok beszédmódja, az esszéizmus, a naplószerűség, másfelől egyfajta (irodalom)történet-írás között. Végül is döntés kérdése, ki milyen módszert választ, lehet írni így is, úgy is. Bombitz mintha nem döntötte volna el, hogy mondanivalóját milyen módszerű kifejtéssel foglalhatta volna egységes formába. Úgy vélem, Bombitznak a kis formák, a szubjektív vázlatok felől a nagyobb formátumú és világosabban körvonalazott tárgyú tanulmányok felé kellene most már fordulnia – a tudása, az irodalomismerete ugyanis megvan hozzá.

A bensőségességi terei

Miklósvölgyi Zsolt

(Gaston Bachelard: *A tér poétikája*. Fordította Bereczki Péter. Kijárat, 2011)

Úgy tűnik, hogy Michel Foucault 1967-ben megjelent, *Eltérő terek* című tanulmányában¹ tett állítása, miszerint, a XIX. századdal szemben „jelenlegi korunk talán inkább a tér korszaka lehet”, olyan történeti belátás, amely az ezredfordulón túlról nézve is megőrizte aktualitását. Ami persze máris különösen hangzik, hiszen bár e kijelentés a *tér* problémájának fokozódó jelentőségét kívánja hangsúlyozni, mindezt továbbra is a temporalitás és a ciklikusság fogalmi keretei között teszi. Ám Foucault hozzáteszi, hogy megállapítása korántsem az idő dimenziójának elvetését, idő és tér „fatális kereszteződésének” tagadását jelenti, mint inkább azt, hogy immáron „a világ nem annyira az időn keresztül kibontakozó életként, hanem pontokat összekötő és szálakat keresztező hálóként tekint önmagára”; vagyis hogy a világról alkotott reprezentációk nem időben eloszló, lineáris narratívákból, hanem sokkal inkább térbeli viszonylatokban megképződő gondolati szerkezetekből állnak. Ám ha a tudás eloszlásáról és a nyelv működéséről alkotott reprezentációink maguk is térbeliek, nem csoda, ha a *tér* fogalma meglehetősen *tűlszemantizáltta*, a térről való gondolkodás tulajdonképpen tárgya pedig egyre inkább bizonytalanra vált. A *tér* ugyanis már jó ideje nem csupán elvont filozófiai és természettudományos problémaként, vagy éppen ellenkezőleg: mint az építészeti gyakorlat terepeként áll elő, hiszen a tér egyszersmind olyan politikai, társadalmi, és pszichológiai konstrukció is, amelyben hatalmi kijelentések és diskurzusok keverednek személyes vággyal, érzetekkel és élményekkel. Ilyen értelemben a térről való beszéd egyúttal kikerülhetetlenül az azt alakító, használó, benne élő emberről való beszéddé is válik. Nem csoda hát, ha – mintegy az egyre jobban kiszélesedő vizuális kultúra-kutatás *pendant*-jaként – szokás a társadalomtudományokban végbemenő, s különböző diszciplínákat közös gondolkodásra készítő „téri fordulatról”² is beszélni.

¹ Michel FOUCAULT: *Eltérő terek*, ford.: SUTYÁK Tibor = M. F.: *Nyelv a végtelemben – Tanulmányok, előadások, beszélgetések*, Latin Bertók, Debrecen, 1999, 147–157.

² A „téri fordulat” diskurzusjelölő szóösszetétel az angol *spatial turn* magyar megfelelője, emellett használatos még a *topological* vagy *topographical turn*, illetőleg német nyelvű szakirodalomban a *topologische*, vagy *raumkritische Wende* kifejezés is. L. ehhez Barney WARF – Santa ARIAS (ed.): *The spatial turn: interdisciplinary perspectives*, Routledge, London, 2009.; valamint Jörg

Ez a meglehetősen sokfelé ágazó diskurzus egyúttal igen sokfelől érkező inspirációs forrásra és alapműre is támaszkodik. A Kijárat Kiadónak, s főként Kelemen Pál sorozatszerkesztői munkájának köszönhetően ezek közül néhány immáron magyarul is olvasható, hiszen a kiadó által 2005-ben útjára indított *Figura*-sorozat keretein belül Maurice Blanchot *Az irodalmi tér* című munkájától a jezsuita társadalomtudós, Michel de Certeau *A cselekvés művészete* című, sokat hivatkozott opusán át egészen a jelen írás tulajdonképpen tárgyát képező Gaston Bachelard *A tér poétikája* című könyvéig már eddig is számos hiánypótló mű jelenhetett meg.

Az eredetileg elsősorban tudományfilozófiával, tudománytörténettel és pszichológiával foglalkozó francia gondolkodó 1957-ben megjelent könyve elsősorban a költői képzelet fenomenológiai vizsgálatát kívánja elvégezni, mégpedig a „boldog tér” költői képeinek vizsgálatán keresztül. Célja pedig nem más, mint hogy a költői képzelet révén teremtett és bejárt terek lélektani karakterológiáján keresztül rávilágítson arra a döntő fontosságú tényre, hogy a tér, amelyben élünk, elsősorban „átélt tér”. Hiszen a geometria csupán mennyiségileg tagolható, egynemű és kitüntetett irányoktól mentes terével szemben az emberi élet valódi terei minőségileg eloszló, élményekkel és érzelmekkel telített terek, amelyek tele vannak kitüntetett pontokkal, irányokkal és helyekkel. Ám az olyan fenomenológusokkal ellentétben, mint Maurice Merleau-Ponty, vagy a Martin Heidegger-tanítvány Otto Friedrich Bollnow,³ akik a „megélt tér” problémájának fenomenológiai elemzését elsősorban a testtel bíró emberi egzisztencia térbeliségének elemzésével kívánják elvégezni;⁴ Bachelard inkább a „boldog tér” költői képeit, illetve az ezeket előállító költői képzeletet vizsgálja.⁵ Vagyis nem elsősorban a térbeliség és a testtudat összefüggéseinek egzisztenciális távlataival, mint inkább a terekhez kötődő érzelmeink és képeink pszichológiájával, ezen belül is főként – a könyv egyik kulcsszavát idézve – a *bensőségesség* tereinek képeivel foglalkozik. Elemzése tehát elsősorban olyan terek képeire korlátozódik, amelyek *vonzzák* az embert, s „védelmező határok közé szorítják a léte”. Bachelard-t idézve: „Célunk az, hogy meghatározzuk a birtoklás tereinek, vagyis az ellenséges erőkkel szemben védelmezett, szeretett tereknek az emberi értékét. E *tereket*, apró költői különbségeik mellett s

DÖRING – TRISTAN THIELMANN (Hrsg.): *Spatial Turn. Das Raumparadigma in den Kultur- und Sozialwissenschaften*, 2008 transcript Verlag, Bielefeld, 2009.; magyarul rendkívül hasznos szöveggyűjtemény e témában a Szentpéteri Márton és Tillmann J.A. szerkesztette Helikon Irodalomtudományi Szemle 2010/1–2. *Térpoétikák* száma, továbbá MORAVÁNSZKY Ákos – M. GYÖNGY Katalin (szerk.): *A tér. Kritikai antológia*, TERC, Budapest, 2007; valamint Moravánszky Ákos a *Mindentudás Egyeteme 2.0* szervezésében 2011. 02. 18-án elhangzott, „... nyílt nekem a tér?” – *Tér és térbeliség az építés és a társadalmi világban* című előadása (<http://mindentudas.hu/elodasok-cikkek/item/2523>).

³ O. F. Bollnow Bachelard-ral szembeni kritikájához l. Otto Friedrich BOLLNOW: *Az emberi élet térbeliség (részlet)* = MORAVÁNSZKY Ákos – M. GYÖNGY Katalin (szerk.): *I. m.*, 202–207.

⁴ Vö. MORAVÁNSZKY Ákos: *A tér fogalma az építészetben* = MORAVÁNSZKY Ákos – M. GYÖNGY Katalin (szerk.): *I. m.*, 29.

⁵ Gaston BACHELARD: *A tér poétikája*, ford.: BEREZKI Péter, Kijárat, 2011, 22.

gyakran igen különböző okokból, *bálványozni* szoktuk.” Ezt a sajátos viszonyulást, amely minket e különös, oltalmat, menedéket és biztonságot nyújtó helyekhez köt, a filozófus *topofilának* nevezi.

Ugyanakkor a bachelard-i gondolatmenet a maga sajátos módján egyszersmind a bevezetőben is jelzett foucault-i tézis értelmét is gazdagíthatja, hiszen ahogyan azt egyik tanulmányában Szentpéteri Márton pontosan megjegyzi: „az emlékezet [...] nem emlékezhet bergsoni értelemben vett időbeli folyamatokra, csak azoknak térbeli rögzüléseire. Az emlékek mozdulatlan képek, s minél jobban rögzülnek térben, annál pontosabbak. Bensőnk megismerésében Bachelard szerint sokkal fontosabb tehát megélt emlékeink térbeli lokalizálása, semmint a külső élettörténet, a hivatalos életrajz szempontjából fontos időpontok meghatározása.”⁶ Tér és emlékezet ilyen jellegű összekapcsolásával – miként azt Szentmártoni is megjegyzi –, Bachelard kimondatlanul is egy hangsúlyos gondolkodói hagyományt értelmez újra, gondoljunk csak például a *Vallomások X. könyvének* Ágostonjáról, aki az önvizsgálat és a biografikus leltár egyik döntő fontosságú lépcsőfokán az emlékezet működését egy topografikus metaforában ragadja meg: „Ezt művelem emlékezetem óriási csarnokában” [*in aula ingenti memoriae*].⁷

A tér poétikája egyik központi gondolata tehát, hogy az emlékezés elsősorban nem időbeli, hanem térbeli művelet, ami elemzésre érdemes. Mindez Bereczki Péter szép fordításában: „A topo-analízis lelki életünk helyeinek szisztematikus pszichológiai feltérképezése volna. Emlékezetünk a múlt színháza, ahol a szereplők éppen a díszletnek köszönhetően nem esnek ki alapvető szerepeikből. Olykor úgy gondoljuk, hogy kiismerjük magunkat az időben, holott csak egy sor fixációt ismerünk a lét stabil tereiben. Egy olyan létben, amely nem akar elmúlni, s még a múltban is, amikor az eltűnt idő nyomába ered, »fel akarja függeszteni« az idő múlását.”⁸ A tér ezernyi méhsejtjében sűrített időt tárol. A tér erre szolgál.” Ebből is látszik, hogy noha a bachelard-i topoanalízis ebben az értelemben a mélylélektan egyfajta segédtudományaként a költői nyelv elemzésén keresztül a lelki élet különböző terekhez kötődő reprezentációit hivatott vizsgálni, mindezt folyamatosan egy metafizikus ihletettséggű költő nyelvezetével teszi. És itt ütközik ki talán leginkább a szöveg problematikussága, mert a szöveg megértését sok esetben éppen ez a költőiség kezdi veszélyeztetni. A túlradó metaforikusságával, érzelmes retorikájával, folytonos kitérőivel egyszerre vonzza magával és húzza lefelé az elemzett problémák mélyére;

⁶ SZENTPÉTERI MÁRTON: *Térpoétika. Irodalom és design a fizikai és kulturális terek határán*, Helikon, 2010/1–2. (*Térpoétikák*), 14.

⁷ SZENT ÁGOSTON *Vallomásai* I–II, ford.: BALOGH József, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995, 240. Külön érdekesség, és e hagyománytörténetre sajátosan rámutat, hogy a téri tájékozódás idegrendszeri alapjait vizsgáló kortárs kognitív pszichológiai kutatások szerint a térbeli tájékozódásért és az emlékezet működéséért egyaránt a *hippokampusz* felelős agyban; vagyis e két képesség minden bizonnyal neurológiai szinten is összefüggésben áll. L. ehhez DÜLL Andrea: *A környezetpszichológia alapkérdései*, L'Harmattan, Budapest, 2009, 72–74.

⁸ BACHELARD: *I. m.*, 30.